

SLOVENSKÁ AKADÉMIA VIED
Ústredná knižnica

**INFORMAČNÝ BULLETIN
ÚK SAV**

XXVI č. 2

Bratislava 1997

OBSAH

Veda a informácie	6
Vývoj a súčasný stav informačného zabezpečovania v SAV	9
Informační zabezpečení vědecké práce v Akademii věd ČR	19
Progresívne metódy informačného zabezpečenia v podmienkach ÚK SAV	24
Problémy informačného zabezpečenia Ústavu experimentálnej fyziky SAV Košiciach alebo knižníc SAV?	27
Niekolko poznámok k informačnému zabezpečovaniu vedeckovýskumných úloh v ÚMMS SAV	30
Informačné zabezpečenie výskumu v Botanickom ústave SAV	32
Činnosť základného informačného strediska Historického ústavu SAV	35
Závery	38

Odborný seminár **Informačné zabezpečenie výskumu v SAV**, ktorému sme sa rozhodli venovať toto číslo bulletingu, sa uskutočnil 29. októbra 1997 v zasadacej miestnosti Virologického ústavu SAV pri príležitosti 55. výročia vzniku Knižnice Slovenskej akadémie vied a umení (SAVU). O tom, že téma bola vybraná správne, svedčil záujem zo strany účastníkov – vyše 80 pracovníkov SAV, predovšetkým knihovníkov, ale aj výskumných a riadiacich pracovníkov.

Seminár sa konal pod záštitou člena Predsedníctva SAV PhDr. Valeriána Bystričkého, DrSc. S príspevkom vystúpil aj vedecký sekretár SAV doc. Ing. Štefan Markuš, DrSc. Zahraničie zastupovala riaditeľka Knihovny České akademie věd Dr. Ivana Kadlecová.

Program odborného seminára bol doplnený o prezentáciu firmy MINOLTA Slovakia, COSMOTRON Systems, výstavu zahraničnej odbornej literatúry od fy Slovart, G.T.G. a výstavu odbornej literatúry vydanej vo VEDE, vydavateľstve SAV.

Tematicky bol seminár rozdelený do troch základných blokov:

I. Súčasný stav informačného zabezpečenia v SAV a v AV ČR

- Úloha ÚK SAV a K AV ČR;
- Predstavy vedeckých pracovníkov SAV o informačnom zabezpečení a realite;
- Ako sa dári informačne zabezpečovať výskum vo vybraných vedeckých pracoviskách SAV

II. Predstavy pracovníkov z iných rezortov na informačné zabezpečenie výskumu

- Centrum vedeckotechnických informácií SR;
- Slovenské elektrárne, a.s.

III. Progresívne metódy v informačnom zabezpečovaní

- Modul na podporu riadenia vedy, ako súčasť integrovaného informačného systému Rapid Library (evidencia publikáciej činnosti vedeckých pracovníkov);
- Systém WEBIS-NT možnosť prezentácie databáz tvorených v ISIS na Internete;
- ELIS – Electronic Library Information System (Digitálna knižnica) možnosť vystavovať plné texty periodík SAV a databázy v Internete.

VEDA A INFORMÁCIE

Nechcem hovoriť o potrebe a dôležitosti informácií v živote vedeckého pracovníka. O nezastupiteľnej úlohe informácií každý vedec vie. Zdôrazňovanie samozrejmosťí na prahu poznatkovej spoločnosti je banálnou témuou. **Ak o tejto dôležitosti vedec nevie, potom nie je vedcom.** To je moja prvá téza.

Druhá téza, ktorú tu chcem vyslovíť nie je takisto novou informáciou. Znie takto: **Posledné desaťročia môžeme charakterizovať záplavou informácií.** Dnes vedecká komunita dokonca zápasí s tokom brakových informácií. Existuje aj braková vedecká literatúra. O množení vedeckého braku, ale aj o serióznych vedeckých článkoch, seminároch a vedeckých konferenciach, každý z nás, z pohľadu vlastnej vedeckej disciplíny, by mohol prezentovať zaujímavé vývojové diagramy. Dnes je zaiste viac písucich, ako čítajúcich. Čo je v našej vedeckej práci teraz a bude aj v blízkej budúcnosti prinosom, je citlivá seléckia v spomínamej záplave.

Počas jednej zahraničnej stáže som sedel s Kanadanom, ktorému sekretárka oddelenia denne prinášala množstvo pošty. Prezeral jednu obálku za druhou a prieamerne osem z desiatych bez otvorenia hodil do koša s poznámkou „junk“. Smeť. Mne sa to zdalo divné. Stretol som človeka, ktorý sa nezaujímal o informácii v zlepenej obálke. Väčšinou radi dostávame a čítame listy. Po rokoch už aj ja dokážem zahodiť neotvorenú obálku. Pointou tejto skúsenosti je schopnosť výberu a rozpoznávania dôležitosti informácií „na prvý pohľad“ a bez čítania.

Čo je a čo nie je pre vedca v informačných médiách dôležité? Čo by mal odložiť na budúce čítanie, alebo na prihodné spracovanie a čo okamžite zahodiť? Tento problém je zrejme individuálny. Existuje však pasca, do ktorej s veľkou pravdepodobnosťou padáme. Je to nádej, ktorá nám navráva, „že raz sa k tomu dostaneme“. A preto napĺňujeme osobné archívy – v kanceláriách, v bytoch, na chalupách. Winschestrové pamäte našich počítačov zväčšujeme, ukladáme informácie, ktoré čakajú na spracovanie. Xeroxové kopie článkov, statí a rôznych správ už niet kam ukladať. Ale raz raz, keď budeme na penzii, alebo budeme na dlhodobej pracovnej dovolenke, mimo každodenných starostí v ústave, vtedy to všetko spracujeme. Napíšeme knihu, zhrieme v nej nový pohľad na veci. Obohatíme vlastné prostredie o novú superinformáciu. Človek žije z tejto nádeje. Niekomu sa to podarí, inému nie. Skúsenosti mnohých svedčia o tom, že táto predstava je ilúziou. Perspektívne využitie nahromadených informácií mimo kontaineru ľudského mozgu, zdá sa byť len krásnym želaním.

A tak môžem vyslovíť svoju **tretiu tézu.** **To, čo nedokážeme zo súčasného informačného zdroja skonzumovať okamžite, zahodme.**

Aby sme však dokázali skonzumovať to, čo je dôležité, čo nás poženie dopredu a bude motívovať vedeckú kreativitu, musíme splniť jednu podmienku. Podmienku optimálnej selekcie. Väčšina našich ústavov takúto selekcii už realizovala. V knižnicach máme naozaj len to, bez čoho už nedokážeme robiť rozumnú vedu. Pre nedostatok finančných prostriedkov sme možno už aj minimalizovali predchádzajúcu optimálnu selekciu a tak sme sa dostali za hranicu únosnosti. Neexistujú jednoduché východiská. Počet vedeckých periodík z knižníc našich ústavov nadálej klesá. Môžeme tento pokles zastaviť, keď sme už pod hladinou zdrojov, ktoré sme po vynútenej selekcii ešte udržali?

O možnosti ako zastaviť nepriaznivý trend vo vývoji nedostatku informačných zdrojov by som chcel na záver ešte niečo dodat. Je to skôr námet na zamyslenie a nie hotové riešenie. Je o tom, čo by sme mohli, resp. mali my vedeči urobiť.

Vedci vedia dobre, že nie sú len prijímateľmi informácií, ale aj ich tvorcami. Komunikujeme a vstupujeme do dialógu s okolitým svetom. Vedci tvoria vedomosti, formulujú myšlienky a súčasne ich rozširujú a aplikujú. Šírením a aplikovaním poznatkov nevyhnutne vstupujeme do dialógu, čo vždy znamená striedavé počúvanie a hovorenie. **Vstupujeme do dialógu.** Zastavme sa na chvíli pri tejto téze. S kym vedec viedie dialóg? Tradične to bolo vždy tak, že vedec hovoril vždy s vedcom. Máme svoj slovník, svoj jazyk, vlastné výrazové prostriedky a symboly. Ja som si to raz uvedomil pri konkurze prijímaných aspirantov. Mladá absolventka prirodovedeckej fakulty mi rozprávala o obsahu jej diplomovej práce. Nasadila vysoko odbornú reč. Na výzvu, aby sa vziaľa do predstavy, že má pred sebou 6 – ročné dieťa a jemu má vysvetliť zmysel jej odbornej práce, nedokázala reagovať. Prestala komunikácia. Vedec, akoby sa dokázal dohovoriť iba s vedcom. Pre tento druh rozhovoru sme dokonca vymysleli vedecké časopisy. V poslednom čase sa pokúšame komunikovať výlučne cez currentované periodiká.

Tento tradičný spôsob šírenia vedeckých informácií nadobúda iný, alebo lepšie vyjadrené, ďalší rozmer. Čoraz väčšia vedecká komunita pocituje, aby informáciám, ktoré sprostredkúva rozumela aj nevedecká komunita. To sú tí občania, ktorí sú vždy v prevahe, pričom nerozumejú vedeckému slovníku. Ani nemajú takú potrebu. Sú len prekvapení, že ten nezrozumiteľný vedec od nich niečo očakáva, dokonca požaduje. Prinajmenšom podiel ich daní, ktoré štátu odvádzajú. Takže, nový trend v komunikácii vedeckých poznatkov je viacrozmnerný. existuje potreba, či tlak, aby občania (vrátane politikov) začali lepšie rozumieť vedcom, ale súčasne aj potreba, aby vedci rozumeli občanom (aj politikom). Poviem to teraz veľmi jednoducho a dúfam aj zrozumiteľne. Nazdávam sa, že ak chceme získať

viac financií pre vedu, v našom prípade finančie pre informačné zdroje a systémy, potom musíme so spoluobčanmi – daňovými poplatníkmi, nájsť vhodnejší komunikačný jazyk ako doteraz. A to je nová úloha vedca. Takže pokúsme sa o apologetiku našej existencie novou cestou. Ponúknime politikom, finančníkom dôkazy o prospěšnosti vedeckej práce, v zrozumiteľnej reči. V takej reči, ktoréj aj robotnícky politik, ktorý možno vie čo je kelňa, ale určite nevie čo je HIV vírus či slabé interakcie elementárnych častí, porozumie.

Je to iba námet. Námet, ktorý by stál za pokus.

Doc. Ing. Štefan Markuš, DrSc.

VÝVOJ A SÚČASNÝ STAV INFORMAČNÉHO ZABEZPEČOVANIA V SAV

Myšlienka usporiadala tento seminár sa zrodila z potreby – hovorí o oblasti, v ktorej sú paradoxne, napriek jej prudkému rozvoju, obrovské problémy.

Sme na konci XX. storočia. Táto etapa nie je sice poznamenaná veľkou technologickou revolúciou, takmer všetko tu už totiž bolo, takmer všetko je už poznané. O to viac však s nami všetkým „zakývala“ elektronická revolúcia, ktorá sice nezmenila poznanie samotné, ale jeho vzájomnú výmenu – zmenila tradičné cesty komunikácie informácií. Máme možnosť byť zaplavovaní množstvom informácií rýchlosťou, na ktorú sme neboli dostatočne pripravení a technicky ani personálne vybavení. Problémy v nedostatočnej informačnej infraštukture a problémy v jej transformácii sú problémami celospoločenskými a predovšetkým celej rozpočtovej sféry, t.j. dotýkajú sa aj Slovenskej akadémie vied a v jej rámci aj Ústrednej knižnice SAV.

Dnešný seminár, alebo možno lepšie – diskusný klub sme usporiadali preto, lebo ešte nikdy sa nevyplatilo o problémoch mládež alebo skrývať ich. O problémoch treba hovoriť, viesť dialóg, ale predovšetkým sa treba aspoň pokúsiť ich riešiť. Toto naše stretnutie nechcem pokladať za ojedinelé, ale za prvé z mnohých, ktoré budú nasledovať na našej ceste za riešením problémov, s ktorými sa všetci v SAV stretnávame pri informačnom zabezpečovaní vedeckého výskumu.

Dnešné stretnutie sa koná pri príležitosti 55. výročia Knižnice SAVU, bezprostrednej predchodyne dnešnej Ústrednej knižnice SAV, preto urobíme aj veľmi krátky exkurz do histórie.

Málokto si uvedomuje a to dokonca i v SAV, že Ústredná knižnica SAV je prostredníctvom svojich predchodkyní – Knižnice SAVU, Knižnice Slovenskej učenej spoločnosti a Knižnice Učenej spoločnosti Šafárikovej, ktorých fondy prevzala, nielen jednou z najstarších vedeckých knižník na Slovensku, ale jedným z najstarších pracovísk SAV.

Archívne dokumenty v Ústrednom archive SAV, hoci z tohto obdobia strohé, vypovedajú jasnu rečou o tom, prečo sa Slovenská akadémia vied a umení, rozhodla vybudovať práve knižnicu, ako jedno zo svojich prvých pracovísk. Zámer akademických funkcionárov SAVU bol zrejmý – bolo treba vybudovať knižnicu, ktorá by informačne zabezpečovala vedecký výskum SAVU. Mala to byť menšia vedecká prezenčná knižnica, akými boli v tom čase podobné knižnice vedeckých spoločností v zahraničí. Už v roku 1943 sa ráhalo s tým, že knižnica bude mať právo povinného výtlaku.

Jedna vec je však zámer a druhá je realizácia. Napriek prvotnej snahe členov predsedníctva SAVU o vybudovanie vlastnej vedeckej knižnice, nedá sa povedať, že by pri jej zrade stáli dobré sudičky. činnosť každej inštitúcie, teda aj knižnice,

sa totiž odvíja od postoja jej zriadovateľa k jej rozvoju. Ani jeden z archívnych dokumentov však nevydáva svedectvo o tom, že by SAVU a potom žiaľ, ani SAV chceli pre svoju hlavnú vedeckú knižnicu postaviť účelovú budovu. V celej 55-ročnej história knižnice akoby akademickí funkcionári nepochopili, že pýchou inštitúcie, ktorá reprezentuje v krajinе základný výskum, nemusia byť len dobre vybavené laboratória, ale aj vybudovaná vedecká knižnica. Dnes je otázka je výstavby ozaj nereálna, ale počas jej viac ako polstoročnej histórie bolo prinajmenej jedno obdobie – obdobie výstavby areálu SAV na Patrónke, kedy bolo možné vyriešiť raz pre vždy aj priestorové problémy Ústrednej knižnice SAV. Jej činnosť – informačné zabezpečenie vedeckého výskumu, či si to niekoľko chce pripustiť alebo nie, do veľkej miery závisí a je determinovaná aj tým, že knižnica má svoje pracoviská na šiestich rozličných miestach v Bratislave.

Po krátkom historickom exkurze sa ešte, opäť krátko, venujme najdôležitejším vývojovým trendom ÚK SAV. Bolo ich samozrejme viac, ale jedna z veľkých zmien v činnosti tejto knižnice sa uskutočnila v roku 1960, keď knižnica prestala centrálnie získavať a spracúvať literatúru pre vedecké ústavy SAV. Knižnice ústavov SAV tak získali väčšiu samostatnosť, čoho výsledkom bol ich následný prudký rozvoj. Ozajstným prelomom v činnosti ÚK SAV a v informačnom zabezpečovaní vedeckého výskumu SAV vo všeobecnosti bol rok 1969, kedy začalo v knižnici svoju činnosť Oddelenie vedeckých informácií. Jeho úlohou bolo vytvoriť projekt optimálnej informačnej sústavy v SAV. Treba povedať, že sa mu to aj podarilo. Z tohto obdobia pochádza aj organizačná štruktúra knižnično-informačnej siete SAV, ktorá aj ked s okami, funguje dodnes.

Už koncom 70-tých rokov sa začali prostredníctvom ÚK SAV využívať automatizované bázy dát na magnetických páskach. V tomto období už 32 vedeckých ústavov využívalo 14 domácich a zahraničných báz dát a dostávalo pravidelné Adresné rešerše. Už na začiatku 80-tých rokov mali používateľia zo SAV, ako jedni z prvých používateľov na Slovensku, možnosť prístupu do zahraničných databázových centier on-line. Toto obdobie sa dá právom označiť za „zlatý vek“ informačného zabezpečovania výskumných úloh v SAV. Dnešný vstup do väčšiny zahraničných báz dát, aj ked sú všetky dostupné cez Internet, je pre chudobnú SAV a teda aj pre ÚK SAV, príliš nákladný.

Dalo by sa povedať, že úspešný až „takpovediac rozlet“ knižnice bol zabrédený v roku 1991, keď v dôsledku nedostatku finančných prostriedkov na mzdy muselo knižnicu opustiť 17 pracovníkov. Z počtu 51 ostalo 34 a v nasledujúcich rokoch, opäťovným krátením, len 31.

Oproti ostatným vedeckým knižniciam na Slovensku je ÚK SAV čo do počtu pracovníkov doslova „trpaslíkom“, nie však v rozsahu služieb, hoci práve v tejto oblasti by zvýšenie počtu pracovníkov viedlo k ich zlepšeniu.

Napriek tomu, knižnica nechcela zaostávať za už existujúcim stavom a ďalším skokom v jej vývoji bola automatizácia knižnično-informačných služieb (tá v istých etapách pokračuje až dodnes) a tvorba vlastných automatizovaných da-

tabáz. Automatizácia v ÚK SAV sa doslova „zviditeľnila“ v roku 1992 po inštalácii lokálnej siete na pracovisku na Klemensovej a potom rutinnou prevádzkou automatizovaného výpočítačného systému v roku 1993.

Spomenuli sme len tie najdôležitejšie vývojové trendy, skutočné medzníky vo vývoji ÚK SAV ako hlavného knižnično-informačného pracoviska SAV. Špecifickým vývojom však prešli všetky oddelenia knižnice, menovite medzinárodná výmena publikácií, ktorá funguje od roku 1947, t.j. plných 50 rokov a ktorá sa z roka na rok stávala adresnejšou vzhľadom na požiadavky pracovísk SAV. A tak by sme mohli pokračovať po jednotlivých oddeleniach, jednotlivých úsekokach knižnično-informačnej činnosti. Vráťme sa však teraz k téme seminára: Informačné zabezpečovanie vedeckého výskumu v SAV vo všeobecnosti a problémom, ktorým musí dnes ÚK SAV čeliť.

Na otázku, ako sa darí ÚK SAV túto úlohu dnes plniť, treba pravdivo odpovedať, že ľažko. Prečo? Dôvodov je samozrejme viac a sú kombinované. Sústredíme sa len na tie najzávažnejšie. Prvý s druhým, tretím a ďalším navzájom veľmi súvisia a ovplyvňujú sa.

Problém prvý:

Jedným z problémov je samotné tematické zameranie knižnice, dané širokým záberom vedeckého výskumu v SAV. ÚK SAV typovo patrí medzi univerzálné knižnice. Takéto sú v Bratislave len dve a na celom Slovensku je ich šesť. Z týchto šiestich, ani jedna, či je to SNK alebo bývalá ŠVK Košice, ŠVK Prešov, ŠVK Banská Bystrica alebo Univerzitná knižnica v Bratislave, nemá tak striktne adresnú komunitu používateľov, ako Ústredná knižnica SAV. Je takmer nemožné poskytovať relevantné adresné informácie teoretickému fyzikovi, astronómovi, geológovi a zároveň vedcovi z oblasti merania, mechaniky strojov, počítačových systémov a súbežne politológovi, prognostikovi, orientálnemu vedcovi, jazyko-vedcovi a historikovi a takto by som mohla vymenovať ďalších 50 vedných odborov alebo disciplín. Žiaľ, uspokojíť informačné potreby vedeckých pracovníkov všetkých vedných odborov, ktoré sa skúmajú v SAV vždy bolo a je nad možnosti Ústrednej knižnice SAV.

Cieljený informačný servis pre vedecké pracoviská bol úlohou pre knižnice jednotlivých vedeckých pracovísk, ktorých vznik a potom i vytvorenie knižnično-informačnej siete SAV iniciovala v priebehu 50-tých a 60-tých rokov Ústrednej knižnice SAV. Úlohy boli presne vymedzené. Nikdy nešlo o súperenie. Nikdy nešlo o to, či by činnosť ústavných knižník mohla nahradíť činnosť ÚK SAV a naopak. Takto o tom hovorí aj štatút ÚK SAV a knižnično-informačnej siete SAV. Knižnice pracovísk SAV majú budovať špecializované fondy, tvorené podľa potrieb vedeckého výskumu a ÚK SAV, podľa tematického plánu dopĺňuje svoje fondy o základné diela všetkých vedných odborov skúmaných v SAV, o slovníkové a encyklopédické diela, o diela SAV i Českej akadémie vied, ako aj iných akadémii v celosvetovom meradle. Pri účelovej decentralizácii jednotlivých informačných činností a to predovšetkým v oblasti budovania fondov, sa zachovala cen-

tralizácia takých činností, ktoré môže vykonávať len hlavná vedecká knižnica SAV, zapojená do celoštátneho informačného systému.

K týmto činnostiam patril do roku 1991 nákup zahraničnej literatúry-monografií i periodík, vychádzajúci samozrejme z konkrétnych návrhov ústavov (na nákup zahraničnej literatúry pre všetky ústavy bola vyčlenená finančná čiastka, ktorú obhospodarovala ÚK SAV), medzinárodná výmena publikácií pre celú siet a medzinárodná medziknižničná výpožičná služba. Dnes sú v oblasti budovania fondov, prostredníctvom kúpy, ústavy úplne samostatné. Medzinárodnú výmenu publikácií zastrešuje väčšinou Ústredná knižnica SAV s výnimkou niekoľkých ústavov, ktoré realizujú zahraničnú výmenu sami.

No tak, ako sme už konštatovali, ÚK SAV nie je a nikdy nebola, ba ani to nemalo byť jej úlohou, aby informačne zabezpečovala všetky úlohy riešené v SAV do tak miery, že mohla saturať informačné potreby jednotlivých vedeckých pracovníkov. Toto, vice-versa platí aj pre knižnice ústavov SAV. Táto úloha sa dá zvládnuť len za predpokladu veľmi úzko prepojenej vzájomnej spolupráce.

Na druhej strane však zasa ÚK SAV vykonáva činnosti, ktoré by v celej šírke jednotlivé ústavné knižnice nikdy nezvládli a ani im to neprináleží. Sú to **úlohy, ktoré vyplývajú z funkcie ÚK SAV ako hlavnej vedeckej knižnice SAV**. Venujme sa len tým najdôležitejším:

Predovšetkým je to napríklad **medzinárodná výmena publikácií**. Som prevedená, že ani mnohí z vás nevedia, že ÚK SAV spolupracuje v tejto oblasti s viac ako 300 inštitúciami doslova celého sveta. V rámci tohto typicky bartrového obchodu posiela do zahraničia predovšetkým všetky vedecké časopisy vydávané vedeckými ústavmi SAV v počte takmer 1000 exemplárov. Zo zahraničia za to získava 600 titulov periodík (z toho 200 titulov do knižníc vedeckých ústavov) a okolo 900 knižničných jednotiek monografií, z toho jednu tretinu pre ústavy. Výber nie je náhodný, ale vychádza z konkrétnych požiadaviek pracovísk. Počet takto získaných periodík i monografií nie je z hľadiska ich dnešných cien vôbec zanedbateľný. Cena periodík, ktoré takto ÚK SAV získava pre 35 ústavov SAV je podľa Ullricha (medzinárodného zoznamu periodík) **cca 700 000 tisíc Sk**. Je to suma, ktorú ÚK SAV vlastne daruje týmto ústavom. Slovíčko „**daruje**“ je použité zámerne, pretože všetky náklady spojené s ich získaním hradí Ústredná knižnica SAV zo svojho rozpočtu. Pokiaľ ide o rovnomerné zastúpenie jednotlivých oddelení vied SAV, o čo sa vždy ÚK SAV veľmi snaží, pridelujú sa **11-tim ústavom z I. oddelenia, 11-tim z druhého a 13-tim ústavom z tretieho oddelenia vied SAV**. Pokiaľ ide o monografie – knižnica v tomto roku za prvých 8 mesiacov poslala do zahraničia 437 monografií, za čo získala **710 titulov kníh**. Z tohto počtu pridelila ústavom priamo do fondov ústavných knižníc 163 kníh a takmer 200 kníh, ktoré získala ÚK SAV na návrhy vedeckých pracovísk, poskytla ústavom ako dlhodobé výpožičky. Takže, napriek tomu, že niektoré ústavné knižnice si nemohli z nedostatku finančných prostriedkov zakúpiť ani jeden titul, vzrástli vďaka ÚK SAV o 200 titulov periodík a takmer 400 titulov monografií bez toho, aby vynaložili na ich získanie čo len korunu.

Iste si kladiete otázku, či je medzinárodná výmena publikácií rentabilná. Áno, ešte stále je, aj napriek zvýšenému poštovnému a platbám DPH. **Cena jednej zahraničnej knihy získanej výmenou v tomto roku – vrátane DPH a poštovného – je 174,- Sk**. Jej skutočná katalógová finančná hodnota je mnohonásobne vyššia.

Ďalšou knižnično-informačnou činnosťou, ktorú musí ÚK SAV v rámci kompetencii jednotlivých vedeckých knižníc na Slovensku vykonávať pre rezort SAV, je **medzinárodná medziknižničná výpožičná služba**. Táto služba, dnes v kombinácii so vstupmi on-line cez Internet do svetových databázových centier, poskytuje úžasné možnosti získavania informačných prameňov zo zahraničia – rýchlo a v podobe plných textov, s kópiou priamo na stôl používateľa, ale je nesmierne nákladná. ÚK SAV zatiaľ žiaľ, nepoužíva túto jej elektronickú podobu, s výnimkou elektronickej pošty. No, náklady aj na klasickú MMVS, realizovanú v papierovej podobe normálnej poštoou, veľmi stúpajú a z roka na rok sa zvyšujú.

V roku 1996 stalo ÚK SAV požičanie knihy zo zahraničia v priemere 458 Sk. V tomto roku však vzrástlo až na 614 Sk. Treba povedať, že v tejto sume, aj predchádzajúcej sume, je už zarátané aj poštovné za vrátenie knihy do zahraničia. Pričom poštovné vzrástlo v priemere o 12 Sk, ale požičovné, (je možné, že ho ovplyvnilo zvýšenie poštovného v danej krajine) vzrástlo takmer o 200 Sk. ÚK SAV účtuje ústavom za sprostredkovanie výpožičky 300 Sk. V porovnaní s požičívaním kníh, neúmerne vzrástli ceny za kopie časopiseckých článkov alebo zborníkov. **Tohto roku si zahraničné knižnice účtujú za obojstrannú kópiu až 49 Sk – ÚK SAV účtuje za každých 5 strán, vždy 30 Sk.**

Pokiaľ ide o využívanie tejto služby ústavmi, tak štatistika hovorí za I. polrok nasledovné:

I. oddelenie	7 ústavov	si požičalo	10 kníh	a získalo	344 strán kópií
II. oddelenie	10 ústavov	- II -	23 kníh	- II -	1.783 strán kópií
III. oddelenie	13 ústavov	- II -	118 kníh	- II -	415 strán kópií

Sú ústavy, ktoré túto službu ešte nikdy nevyužili – napr. Ústav experimentálnej endokrinológie, Ústav experimentálnej fytopatológie a entomológie..., v každom oddelení sú to 2-3 ústavy.

Osobitná podkapitola tohto problému je spojená s informačným zabezpečovaním prostredníctvom kúpy **zahraničných periodík**. Celkovo sa získalo v sieti SAV v roku 1996 do 3 tisíc titulov periodík, ale z tohto počtu vyše 1000 získala ÚK SAV všetkými spôsobmi nadobúdania, t.j. darmi, PV, výmenou a **len 27 titulov kúpou**. Tu treba povedať, že periodiká získané darmi boli väčšinou spoločenskovedného zamerania, periodiká získané výmenou boli sice zo všetkých vedných odborov, ale žiaľ to treba pri tomto spôsobe akvizície priznať: nejde o najvýznamnejšie tituly s vysokým impact faktorom. Významné periodiká sú drahé a treba ich kúpiť. Otázka znie: za čo? Ich cena totiž prudko stúpa a zvyšuje sa o clo, DPH, dovoznú prirážku a poštovné.

Ak si ÚK SAV v roku 1991 mohla dovoliť kúpiť 106 titulov za 1,900 tisíc Sk, tak v roku 1993 len za 60 titulov musela zaplatiť vyše milióna, nasledujúci rok za

47 titulov zaplatila milión a v roku 1996 len za 27 titulov musela zaplatiť skoro 900 tisíc Sk. Od roku 1992 ÚK SAV každoročne prehodnocovala jednotlivé tituly z hľadiska ich využiteľnosti ústavov a objednávala len tituly, na ktoré boli pravidelné objednávky z 3-8 ústavov SAV (okrem jednotlivcov a používateľov mimo SAV). Na rok 1998, vďaka kráteniu rozpočtu, môže ÚK SAV zaplatiť predplatné na zahraničné periodiká len na 10 titulov, vo výške cca 300 tisíc Sk. Zdá sa, že už nie je ďaleko čas, kedy ÚK SAV nebude môcť kúpiť ani jeden titul zahraničného periodika.

A tu sme pri probléme číslo dva:

V rozpočte SAV sa od roku 1991 už nevyčleňujú finančné prostriedky na nákup zahraničnej literatúry (periodík, monografií). Ústavom sa ponechávala úplná samostatnosť v rozhodovaní o tom, či sa zahraničná literatúra zakúpi, alebo nie. Žiaľ, veľmi často prevažuje nie nad áno. Dôvody: nedostatok finančných prostriedkov.

Som presvedčená, je to môj názor, že účelové vyčlenenie celkovej finančnej čiastky na nákup zahraničnej literatúry, predovšetkým periodík, ale aj databáz na CD ROM a iných informačných zdrojov pre všetky pracoviská v rozpočte SAV (tak, ako to bolo do roku 1991), malo svoj význam.

Nemyslím, že by sa tým upieraťa vedeckým pracoviskám samostatnosť v rozhodovaní. O tom, aká literatúra sa kúpi, by rozhodovali oni (s výnimkou duplicit), ale mali by byť na to vyčlenené finančné prostriedky. Teraz to funguje väčšinou tak, že tlak výdavkov na prevádzku, opravy, revízie, bezpečnostné služby, spolu s nutnosťou zabezpečovať chod laboratórií, organizovanie konferencií, vydávanie časopisov, študijné cesty a pobytu, nútí pracoviská k volbe priorít, ktoré nákup literatúry, nielen zahraničnej, zatláčajú do pozadia. Už niekoľko rokov sú v SAV ústavy, ktoré si nekúpili ani jednu knihu. Za vstup do plných textov elektronických časopisov na Internete sa väčšinou tiež musí platiť. Zadarmo sú veľmi často len skúšobné verzie, alebo elektronická verzia v prípade, že odoberáte papierovú. Ich využívanie však jednoznačne predpokladá vyspelé technológie a výpočtovú techniku. Z písacieho stroja a tobož nie do plného textu sa do Internetu nedostanete. Na mnohých pracoviskách SAV je však skôr výnimkou fakt, že majú jednotliví pracovníci k dispozícii výkonnú výpočtovú techniku s prístupom na Internet.

A tu sme sa dostali k tretiemu problému:

Z veľkej ponuky zahraničných báz dát na CD ROM a obrovskej ponuky služieb zahraničných databázových centier nevyužíva ÚK SAV ani jednu tisicinu.

Po „zlatom“ veku 80-tých rokov, keď bol možný vstup do databázových centier on-line cez terminály v Ústave aplikovanej kybernetiky, sa toto už nikdy neopakovalo, pretože vstupy sú len za úhradu a to nie malú.

Ked ÚK SAV rozhodovala o tom, ktoré databázy na CD ROM treba poskytnúť knižnično-informačnej sieti, rozhodoval „boom“ tzv. **citačných databáz** pána

Garfielda z ISI. Citovanosť pracovníkov sa stala jedným z hlavných kritérií pri akreditácii pracovísk a preto ÚK SAV zakúpila SCI, SSCI a MSCI na CD ROM. (Od SSCI sa potom neskôr ustúpilo pre malý záujem o rešerše zo spoločenskovedných ústavov.) O neutichajúcom záujme o tieto databázy svedčí počet vyhotovených rešerší za minulý rok – bolo ich vyše 7000. Rozumným rozhodnutím bolo zakúpenie 5 sérií **sieťovej verzie Current Contents** on diskette, ktorá patrí k najvyužívanejším databázam v LAN SAV. Niekoľko rokov vystavovala ÚK SAV v sieti, ako jediné pracovisko na Slovensku, databázu sivej literatúry SIGLE, ale pre veľmi malý záujem vedeckých pracovísk o tento druh literatúry, od jej kúpy už pred dvoma rokmi upustila.

Databáz na CD ROM je nespočetné množstvo a vlastne firma ALBERTINA ICOME predvádzala tu, v areáli na Patrónke, niekoľko špeciálne zameraných na problematiku výskumu I. a II. oddelenia vied SAV. Záujem ústavov bol minimálny. Zástupcovia ALBERTINA ICOME predviedli aj **ULTRANET CD ROM server**, ktorý umožňuje veľmi príjemné používateľské prostredie a zabezpečuje kombináciu on-line s CD ROM, čo sa javí ako veľmi výhodná kombinácia. Cena? 1 milión Sk. Ultranet server je však taká progresívna technológia, že by sa opäťilo na ňu združiť prostriedky. Jej zakúpenie pre LAN SAV by určite bolo vylepšením informačného zabezpečovania v SAV.

Využívaniu informácií zo zahraničných databáz by však v každom prípade mala predchádzať znalosť vlastnej domácej ponuky. Dnes je skôr pravdu, že sa nám ľahšie cestuje po Internete, aby sme zistili čo ponúkajú jednotlivé servery, ale nevieme, čo ponúkajú knižnice na Slovensku, v Bratislave a pomaly už ani v Slovenskej akadémii vied. Preto je nesmierne dôležitá tvorba vlastných databáz a ich vystavovanie v sieti jednak LAN SAV (čo sa robi), jednak na Internete.

A tak sa dostávame k problému číslo 4:

Ústredná knižnica SAV a knižnično-informačná siet SAV boli na Slovensku takmer priekopníkmi v tvorbe automatizovaných databáz monografií (**katalóg knižničných fondov**), periodík (**tituly periodík získaných v SAV**) a **publikovaných prác vedeckých pracovníkov** (nešťastne známy ASEP). Počet záznamov, predovšetkým v katalógu knižničných fondov nie je zanedbatelný, pretože v tomto roku presiahol 100 tisíc. Zachytáva knižné fondy od roku 1990 a výberovo aj staršie. Databáza periodík, známa ako PERIOD obsahuje 4 383 titulov periodík od roku 1983. A ako som ho už nazvala „nešťastne známy“ ASEP obsahuje 34 342 záznamov od roku 1986.

Ako každý súborný katalóg, tak aj tieto v SAV, vyžadujú úzkú súčinnosť jednotlivých subjektov a pravidelnú aktualizáciu. V opačnom prípade poskytujú neadekvátné informácie. Tvorba vyššie uvedených databáz, na ktoré poskytla knižnica ústavom software i servis, však so strany ústavov stagnuje a Ústredná knižnica SAV nemá žiadne páky na to, aby ústavy prinútila tieto databázy tvoriť a aktualizovať napriek tomu, že im to ukladá jedno z uznesení P SAV ešte z roku 1993.

V tvorbe i aktualizácii je na tom najhoršie databáza ASEP, hoci práve na nej by malo jednotlivým pracoviskám záležať. Ide predsa o rôzne druhy publikačnej činnosti vedeckých pracovníkov, ktorí aj tak musia uvádzat vo výročných správach o činnosti. Na univerzitách, kde sa táto evidencia zaviedla takmer s desaťročným oneskorením za SAV, je pre všetkých pedagógov povinná. Preto som veľmi privítala ochotu pána prof. Kimličku z Katedry knihovedy a vedeckých informácií FFUK, priblížiť nám tu, na dnešnom seminári Informačný modul na podporu riadenia vedy, ako súčasť integrovaného informačného systému RAPID LIBRARY od firmy Cosmotron Systems, ktorý dokáže evidovať publikačnú činnosť i s prepojením na citácie.

Všetky bibliografické databázy ÚK SAV aj KIS SAV sú tvorené v systéme **CD ISIS**, ktorý až doteraz nepracoval pod UNIXom, t.j. databázy v ňom tvorené sa nedali vystavovať v Internete. UNESCO, tvorca tohto informačného systému, však zachytilo vývoj a pripravilo modifikáciu ISIS pod Windows – ako **WINISIS**. Centrum vedeckotechnických informácií (bývala SITK) ho bude distribuovať do konca tohto roku. Kedže na iný sofistickejší integrovaný informačný systém ÚK SAV ani KIS SAV nemá a zdá sa, že ani nebude mať finančné prostriedky, môže ISIS, teraz už WINISIS, v kombinácii s iným softwarom (napr. Clipper pre výpočítky), využívať i nadalej. Je to výborný rešeršný systém.

Dostali sme sa k **piatemu problému**. Je to problém veľmi vážny, aj keď sa o ňom v SAV takmer vôbec nehovorí, napriek tomu, že ÚK SAV naň stále upozorňuje. Týka sa „**pseudofungovania**“ **KIS SAV**.

Ústredná knižnica každoročne vyhodnocuje štatistiku za túto siet, ktorá jasne ukazuje jej stav i problémy. V sieti pôsobí 60 knižníc – 59 na ústavoch + ÚK SAV. Počet knižníc nesúhlasí celkom s počtom pracovísk, lebo v I. a III. oddelení pracuje jedna knižnica pre dva ústavy. Jedno pracovisko – Slavistický kabinet má tzv. „mftru“ knižnicu, lebo nezaznamenala žiadny nárast fondu a neposkytvala žiadne služby. Stav pracovníkov KIS SAV, v porovnaní so začiatkom 90-tych rokov sa zredukoval takmer na tretinu. V minulom roku v nej pracovalo 108 pracovníkov.

Štatistika odhalila viacero závažných skutočností:

- a) **velkú fluktuáciu pracovníkov knižníc,**
- b) **niektoré pracoviská obsadzujú z finančných dôvodov miesto knihovníka len na dva-tri mesiace v roku,**
- c) **funkcia knihovníka býva často skumulovaná s hospodárskou, či sekretárskou agendou a pracovník sa venuje práci v knižnici len na 10-75%,**
- d) **ak ústav poverí starostlivosťou o knižnicu vedeckého pracovníka a to len na 0,05% úvazku, ide skutočne o formalitu, pretože toho knižnica, aj keď zaujíma, nemá na ňu vôbec čas,**
- e) **niektoré pracoviská, aj keď majú obsadené miesto knihovníka, tak len na ne-celý úvazok.**

Takýchto pracovísk je v SAV 25%.

Veľa knižníc v KIS SAV funguje viac-menej iba na papieri. Ved **pod 50% úvazku ľahko možno hovoriť o odbornej práci a tobôž nie o jej zlepšovaní**.

Ako sa teda rieši situácia v informačnom zabezpečení na takýchto pracoviskách? Odpoveď je jednoduchá: vedeckí pracovníci si vlastne veľmi často informácie zabezpečujú sami. To však znamená, že len každý pre seba a nie v globále pre výskum v ústave. Takýto prístup k zabezpečovaniu informácií sa však snažili zmeniť v SAVU pred 55 rokmi, keď zriadili hlavnú knižnicu a potom v 60-tych rokoch, kedy sa vybudovala knižnično-informačná siet SAV. Vedecký pracovník, pátráním po informáciach stráca drahocenný čas, ktorý by asi mal využiť na vedeckú prácu! Informácie by mal mať pripravené na stole, alebo na monitore.

Už tretí raz pokladám za nutné zdôrazniť, že nie je v silách ÚK SAV suplovať prácu, ktorú má vykonávať knižnica vedeckého pracoviska, tobôž nie s takým minimálnym personálnym obsadením a poskytovať informačné služby vedeckým pracovníkom na X smerov univerzálnie zameraného vedeckého badania v SAV.

A tu sa dostávame v poradí k **šiestemu problému**, ktorý je zasa kombinovaný a ktorý ovplyvňuje a je ovplyvňovaný všetkými predošlými. **Je to problém vyplývajúci z existencie Internetu.**

Prvotné pripojenie k Internetu + samozrejme všetky možné okolnosti a objektívne skutočnosti ovplyvňujúce fungovanie KIS SAV, mohli viesť a zrejmé aj viedli niektoré pracoviská k myšlienke, že sa zaobídú bez pracovníka knižnice a bez knihovníka. Potrebné informácie im predsa poskytuje celý svet prostredníctvom Internetu. Omyl! Internet je sice skutočne preveratný objav konca tohto storočia, on je vlastne tou revolúciou, porovnatelnou s vynáležom parného stroja a iných technologických preveratov minulého a začiatku tohto storočia. Prvotné opojenie Internetom prirovnávajú opojeniu ópiom. Človek ešte nikdy nemal možnosť stretnúť sa s takým nesmiernym množstvom informácií, ale žiaľ – aj **neužitočných**. Nie nadarmo sa poľský sociológ Szypolski vyjadril, že **XX. storočie bude raz nazvané epochou neužitočných informácií**.

Siet nie je knižnica a hranice Internetu sú bezbrehé a divoké. A preto tu musí byť knižnično-informačný pracovník, ktorý ušetrí vedeckému pracovníkovi čas a povie mu, kde a čo má v Internete hľadať.

Sief sietí, ako sa Internetu často hovorí, je skutočne preťažená zbytočnými informáciemi a stažuje vyhľadávanie nedostatočnou štruktúrou. Aj pre to sa už začalo pracovať na Internete2, ktorý by mal túto štruktúru zlepšiť. V USA sa dokonca objavujú názory, aby aj Internet riadili knihovníci, ktorí sú zvyknutí na predstavu, že informačné systémy majú slúžiť používateľom.

Predpokladám, že o výhodách Internetu tu netreba hovoriť, tie sú každému zrejmé, ved kde inde by ste mali informácie po 24 – hodín denne a v takom širokom spektre. Kto sa v Internete vyzná a má na to finančné prostriedky, môže využívať svetové databázové centrá a knihovnícke systému, ako sa mu len uráči.

Dostali sme sa k ostatnému problému (medzi tými, na ktoré sme chceli upozorniť) a to je **problém nedostatku finančných prostriedkov**.

Dnes, keď vieme, aké krátenie rozpočtu sa týka každého jedného ústavu SAV a ústavom nezostáva (ani knižnici) takmer ani na samotnú existenciu, je mi ľahko hovoriť o potrebe finančných prostriedkov na informácie. Ak však budeme stále ustupovať a prijímať krátenie rozpočtu ako nutné zlo, s ktorým sa musíme naučiť žiť a s ktorým zrejme, musíme rátat každý rok, tak nás nielen asi každý rok stihne, ale bude sa z roka na rok percentuálne zvyšovať. Škody, ktoré sa na výskume, ale aj na získavaní informácií počas tzv. „chudých rokov“ spáchanajú, sa už nikdy nepodarí celkom zlikvidovať. O škodách na výskume mi neprináleží hovoriť, ale o škodách spáchaných na získavaní informácií by sa dal urobiť samostatný seminár. Ved vlastne aj tento náš dnešný je viac-menej o nich. Dá sa povedať, že vzniku takmer všetkých problémov, ktoré sme tu spomínali, **predchádzal nedostatok finančných prostriedkov**. **Či už v mzdovej, alebo v inej oblasti.** Malé finančné čiastky sa ešte stále darí získavať od sponzorov. Malé, to znamená finančné čiastky do 100 tisíc Sk. Nikto však nebude sponzorovať kúpu zahraničných databáz v hodnote 1 milión Sk, ani nákup zahraničných periodík v podobnej hodnote. Na Slovensku sa taký sponzor nenájde a prečo by mali dávať veľké finančné čiastky knižniciam zahraniční sponzori, keď je Slovensko známe tým, že dosahuje výborné makroekonomicke výsledky. Tento problém si musíme vyriešiť my sami v SAV.

PhDr. Marcela Horváthová

INFORMAČNÍ ZABEZPEČENÍ VĚDECKÉ PRÁCE V AKADEMII VĚD ČR

Knihovna AV ČR (KNAV) je prímom nástupkyní Základnej knihovny ČSAV (ZK), ktorá byla vytvorená současne se založením Československej akademie věd (1952). Výchozími fondy ZK se staly soubory literatury z knihoven Královské české společnosti nauk, České akademie věd a umění a Masarykove akademie práce. Díky tomuto základu se ZK stala již při svém vzniku druhou na fondy nejbohatší pražskou univerzální vědeckou a třetí nejstarší českou vědeckou knihovnou.

K nejstarším zbírkam patří fondy **Královské české společnosti nauk** (KČSN), která byla v roce 1784 uznána císařem Josefem II. jako první vědecká instituce v celém rakouském soustátí. Při převodu fondu do ZK měla knihovna KČSN 100 tisíc svazků.

Druhou důležitou sbírkou byly pro ZK fondy knihovny **České akademie věd a umění** (ČAVU). Ta se začala formovat od počátku roku 1891. Před vytvořením ČSAV bylo ve fondu knihovny 75.927 svazků. Třetím knižním souborem, který byl dán do vínku ZK, byla knihovna **Masarykove akademie práce** (MAP). MAP byla založena v roce 1920 a ve fondech její knihovny byla zastoupena především technická, přírodnovědná a ekonomická literatura. Koncem roku 1952 evidovala knihovna přes 30 tisíc svazků, z nichž většina byla získána darem.

Základní knihovna ČSAV zahájila činnost v prostorách bývalé České akademie věd a umění na Národní třídě. Prvním ředitelem se stal PhDr. František Horák, který se zasloužil o podstatné doplnení fondů ZK, zejména o historické sbírky a o rozšíření výměny publikací s cizinou. V letech 1963-1995 měla knihovna také právo povinného výtisku. Pro optimální řešení výstavby sítě akademických knihoven a středisek vědeckých informací byl v roce 1961 zřízen Řídící útvar vědeckých informací. V roce 1967 bylo sloučením Základní knihovny Akademie věd a Řídícího útvaru vědeckých informací vytvořeno nové pracoviště „Základní knihovna – Ústřední vědeckých informací Československé akademie věd“ (ZK-ÚVI). ZK-ÚVI se od r. 1967 zapojila – i když byla začleněna mezi tzv. společná pracoviště – do řady vědeckovýzkumných úkolů, ústavních i resortních. Ředitelem ZK-ÚVI byl v letech 1967-1992 Jiří Zahradil. Zvýšená pozornost byla za jeho vedení věnována koordinaci doplňování v soustavě vědeckých informací (SVI) a knihoven ČSAV. Došlo k výraznému rozvinutí akvizice, rozšířila se mezinárodní výměna publikací. Pro knihovníky SVI se pořádali cykly seminářů a doskolvací kurzy.

Politické změny měly velmi rychlý dopad na strukturu Československé akademie věd. Řada ústavů s nadbytečnou funkcí byla zrušena a počet pracovníků se citelně zredukoval. Vzniká ale také několik ústavů nových a postupně se vytvářejí společná pracoviště Akademie věd a vysokých škol.

K 31. prosinci 1992 vznikla v souvislosti se změnou státoprávního uspořádání podle zákona ČNR č. 283/1992 Sb. Akademie věd České republiky a současně Knihovna Akademie věd ČR (KNAV).

Akademie věd je strukturovaná do tří oblastí (neživá příroda, živá příroda a společenská a humanitní vědy). Každá oblast zahrnuje ústavy sdružené do 3 sekcí.

Po stránce informačního zabezpečení je situace taková, že většina ústavů AV má svou vlastní knihovnu, velmi úzce specializovanou, využívanou převážně vlastními pracovníky, v posledních letech často využívanou též spolupracujícími institucemi stejně specializovanými. Knihovna AV již nemá vůči ústavům žádnou řídící funkci, má však určení koordinační. Bylo by redundantní věnovat zde čas a prostor servisní činnosti, následující kapitola bude zaměřena na inovaci.

Bыло бы asi nemístné hovořit o finančních problémech, jakož o neustálém snižování počtu objednávaných časopisů, o redukci mezinárodních výměn ze strany zahraničních partnerů a podobně. To jsou problémy, které mají všechny knihovny stejné, je třeba hledat východiska, jak tyto bolestné rány zmenšit a najít cestu k přežití. Příkláním se k cestě vytváření systémů, které umožní dostupnost informace všem účastníkům. Začína to u souborných katalogů pro literaturu, kterou zde máme a u čerpání fulltextových článků namísto kupování celých ročníků periodik. K tomu však musí být nejprve účastníci propojeni a komunikovat prostřednictvím kompatibilních systémů.

Vrátím se tedy k cestě, po které jsme se dali. **Knihovna AV ČR je tedy začleněna mezi vědecká pracoviště Akademie věd ČR** do rámce 7. sekce sociálně-ekonomických věd, tedy do oblasti humanitních a společenských věd. Knihovna má ve své zakládací listině zakotvenu současně činnost badatelskou i servisní.

Hlavním úkolem v té první oblasti je **heuristika a bibliografické zpracování pramenů** k přehledu cizojazyčné produkce českých, moravských a zahraničních tiskářů v 16. až 18. století. Na dejiny knihy, knihtisku a knihoven je zaměřen časopis Knihy a dějiny, který oddělení připravuje dvakrát ročně.

Druhá oblast, které je věnována pozornost a která má rozsah celoakademický, je **automatizace**. Na tomto místě je třeba zdůraznit vliv změny spůsobu financování.

Namísto přídelu peněz investičních a neinvestičních probíha rozdělování peněz prostřednictvím účelových projektů.

Projekt LINCA PLUS navazuje na knihovnický projekt LINCA podporovaný v rámci celonárodního projektu CASLIN. V původním záměru projektu LINCA existoval záměr připojit knihovny všech (v první etapě pražských) knihoven na Knihovnu AV, s cílem vytvoření jednotného knihovnického systému a souborného katalogu Akademie věd ČR v návaznosti na celonárodní souborný katalog (v počátcích projektu ještě československý).

Projekt LINCA (Library Information Network of Czech Academy) byl úspěšný u A.W.Mellon Foundation a v Knihovna AV získala částku 350 tis. \$. Protože byl projekt přihlášen jako návazný na CASLIN, předpokládali jsme také HW a SW vybavení obdobné jako v Národní knihovně, tedy ALEPH a DIGITAL.

Přestože projekt byl financován ze Spojených států, proběhlo výběrové řízení na SW i HW. Struktura knihoven v AV ukázala na potřebu modulárního systému s možností dokupování jednotlivých modulů podle potřeby a velikosti účastníků. Software bylo předmětem pečlivého výběru. Jako nejlepší z hlediska specifických potřeb AV ČR, kde je model 1 centrální knihovna plus 50 menších, ale rovinatějších, s různě velkým fondem, na různě vyspělé úrovni služeb, byl vybrán systém **BIBIS** holandské firmy Square, který v ČR zastupuje firma INCAD. Tato firma nabízí komplexní dodávku hardware i software. Funkčnost tohoto systému jsme ověřovali v zahraničí na různých typech informačních institucí.

V době jednání s Mellonovou nadací stoupal počet účastníků Internetu a v okamžiku, kdy Knihovna získala finanční prostředky na řešení projektu, ukazovalo se nebezpečí, že stávající propojení po telefonních linkách nebude dostačující. Velmi rychle se ukázalo, že skutečnost předčila všechno očekávání.

Akademie věd, resp. vedení Akademie, uznalo nutnost kvalitnějšího propojení nejen mezi knihovnami, ale mezi ústavy Akademie a podpořilo projekt nazvaný **Výstavba optických tras, uzlových a koncových zařízení, přístup pracovišť do sítí**.

Tímto projektem byly otevřeny dveře k realizaci projektu LINCA na daleko lepší úrovni, než původně plánované.

Bыло бы proto hrubou chybou trvat na původním znění projektu a nerespektovat světové trendy ve vývoji informačních technologií. Prudký rozvoj informačních technologií na jedné straně a výstavba optických tras v AV ČR na straně druhé posunuly značně i hranici nároků na nový knihovnický informační systém. Na systém, který by vyhovoval požadavkům na mezinárodně srovnatelné úrovni, však finanční prostředky projektu LINCA samotné nepostačí. Projekt LINCA PLUS předpokládá rozšíření finančních prostředků na vytvoření komplexního a koncepčně vyváženého knihovnicko-informačního systému, který respektuje velikost fondu každé knihovny, regionální a oborové zvláštnosti a zároveň využívá výhod lokálního seskupení ústavů. Projekt pohliží na síť knihoven ústavů AV ČR jako na jeden komplex.

Informační systém v AV ČR je ve většině ústavů aspoň částečně automatizován, většinou pouze katalog. Původně zavedený systém Mikro CDS/ISIS, poskytovaný UNESCO bezplatně, byl zpočátku úžasným pokrokem, dnes je však zastaralý, nepružný a naprostě nevyhovující. Software BIBIS je prokazatelně schopen využít všechna data dříve zpracovaná jiným systémem, pokud byl tvořen v souladu s platnými normami. Systém BIBIS je modulární, zahrnuje moduly podle velikosti fondu a rozsahu automatizace služeb, tedy od katalogu po komplexní systém zahrnující akvizici, výpůjčky, evidenci uživatelů, ekonomickou agendu, urgencie, rezervace a v návaznosti multimediální nebo fulltextové záznamy. Systém pracuje v programovém prostředí Pro/5. Data jsou zpracovávána v mezinárodním výměnném formátu UNIMARC k zajištění kompatibility povinných údajů jak mezi ústavy, tak s vytvářeným celostátním systémem. Jedním z modulů je speciální katalog pro ASEP (automatizovaný systém evidence publikací), který je

dnes zdrojem pro RIP (registr informací o publikacích) povinně odevzdávaný v dávkách pro Radu vlády ČR. Systém ASEP je v těchto dnech konvertován do speciálního modulu BIBIS. BIBIS je vybaven zabezpečovacím systémem pro ochranu dat.

Rozvržení a rozsah softwarového i hardwarového vybavení bylo plánováno s ohledem na umístění ústavů a dostupnost Internetu.

Centrální server a plný knihovnicko-informační software KNAV umožní připojení 13 ústavů AV. Tyto ústavy budou vybaveny software pro přístup ke všem modulům informačního systému KNAV a budou tedy rovnocennými účastníky s KNAV. Ostatní ústavy budou sdruženy podle lokalit vždy k jednomu serveru a každý z nich bude mít vlastní chráněný datový soubor s počtem současných přístupů podle velikosti ústavu. Každá taková lokalita je navrhována s ohledem na přístup k Internetu. Každá z 13 skupin ústavů se může připojit vždy k jednomu systému SW + HW. Brněnská lokalita je řešena v projektu jako samostatný systém stejně jako ostravský ústav AV. V průběhu realizace projektu se předpokládá možnost změn v seskupeních ústavů, která může být způsobena podmínkami připojení k vnějším sítím. U řady pracovišť bude v tomto roce připojení dokončeno nebo zlepšeno.

Dodávce hardware a implementaci software předchádzely výukové bloky, zajišťované jednak smlouvou s dodavatelem, jednak vyškolenými pracovníky KNAV. To proběhlo v srpnu a v září m.r. a následují další semináře, opakovací kurzy a individuální konzultace. Byla zřízena také horká linka, kterou pracovníci automatizace otevírají 3x denne. Z výuky lze získat řadu podnětů k další fázi realizace.

Předpokladem funkce celého systému pro uživatele je jeho naplnění daty. Rekonverze a rekatalogizace katalogů je v řadě ústavů cíleně řízena a je vlastně podmírkou budoucí účasti v celém projektu. Knihovna AV ČR umožní knihovnám ústavů AV použití výkonného scanneru pro převod listkových katalogů do elektronické podoby, v první fázi obrázkové.

Součástí projektu byl ultranetový server, na kterém jsou vystavovány Citační rejstříky a všechny databáze, které knihovny pro své uživatele objednávají. Po počáteční nechuti kupř. k přechodu na Current Contents od papírové formy k elektronické, předčil zájem o využívání ultranetového serveru všechno očekávání. Protože sledujeme využití jednotlivých databází, můžeme reagovat na zájem při dalším objednávání.

Hovořím stále o realizaci projektů. Za tímto oficiálním názvem se skrývají ale další důležité služby a možnosti přístupu k informacím, takové změny si knihovna a knihovny nečiní pro sebe a svoji slávu, ale především pro uživatele, což jsou u nás vědečtí pracovníci AV a vysokých škol. Ti se patrně dočkají rekonstrukce haly, kde je dosud sklad, na čítárnu s volně přístupnými fondy.

Knihovna měla štěstí, že získala prostředky na rekonstrukci starých hospodářských budov a otevřela nový depozitář blízko u Prahy. Depozitář byl právě kolaudován a je vybaven technikou, která umožní poskytovat časopisecké články

v naléhavých případech v krátkém časovém rozpětí prostřednictvím scanneru a Internetu, dále faxem a v posledním případě teprve převozem celých knih.

Právě jsem vypočítala výsledky dosažené z účelových projektů. Problemy, které vyplývají ze špatného mzdového zabezpečení, mají ovšem negativní dopad na uživatele. Zatímco informace putují vysokou rychlosťí a ve velkých objemech po optických sítích, chybí zásoba kvalifikovaných pracovníků, kteří by usnadnili svým uživatelům orientaci v možnostech, které tu existují. Lidské zdroje, to je tedy další úkol, před kterým stojí management, a je to otázka velmi náročná a důležitá.

PhDr. Ivana Kadlecová

PROGRESÍVNE METÓDY INFORMAČNÉHO ZABEZPEČENIA V PODMIENKACH ÚK SAV

Hoci som nebola pri zdrode automatizácie v ÚK SAV, dovolím si – možno ne-tradične – vysloví svoje názory na celkové dianie v knižnici, nie z pohľadu štatistiky, čísel alebo vymenúvania úspechov či neúspechov v oblasti informatiky.

Proces automatizácie a spôsob informatizácie v podmienkach ÚK SAV by som rozdelila na dve obdobia:

1. obdobie **oboznamovania** sa s výpočtovou technikou a aplikačnými programami,
2. obdobie **využívania** výpočtovej techniky a jej uplatňovania v praxi.

Prv obdobie pokladám za veľmi ťažké a náročné. Bol to čas, kedy sa začala príprava na prechod z klasického spôsobu spracovania na databázové prostredia. Zrazu sa začali na stoloch pracovníkov objavovať prvé počítače, ktoré budili nedôveru a strach z toho, čo nás čaká. Bolo to obdobie, keď v našich podmienkach museli prví pracovníci potlačiť časť seba samých a povedať si: „Ja to musím zvládnu.“ Myslím si, že po určitých útrapách to kolegovia zvládli na úrovni. Ked som nastúpila do ÚK SAV, bola som nemilo prekvapená, že sice svoje pracovné povinnosti prostredníctvom výpočtovej techniky zvládli, ale strach a možno rešpekt pred slovom PC bol tak veľký, že si nedokázali uvedomiť, že ten „kus“ železa na stole má slúžiť im a nie oni jemu. A dnes som presvedčená, že umelo vytvorené tabu okolo výpočtovej techniky je v ÚK SAV zažehnané. Dnes sme si vytvorili veľký pracovný elán, že skoro všetci sa aktívne podieľame na zmenách, vylepšeniaciach a využíti SW a HW.

Záverom tejto prvej etapy chcem povedať, že ten kto pri zavádzaní nových trendov do praxe podcení práve úlohu človeka, jeho vzťah k práci a k zmenám, ten nemôže dokázať vytvoriť kolektív ľudí, ktorí budú chodiť do zamestnania s radosťou. Dokáže iba teoreticky rozvíjať svoje myšlienky.

Prečo som začala práve touto myšlienkom? Ak by sa nám nepodarilo zbúrat bariéry medzi človekom a výpočtovou technikou, tak by sme sa nikdy nedostali do druhej etapy, t.j. do obdobia ked pracovníci chcú absorbovať všetko nové, čo prináša doba, chcú využívať výdobytky techniky.

V našej knižnici začala fungovať **lokálna sieť Novell, výpočiťný systém, katalogizácia, OPAC, evidencia periodík**. Okrem toho bol nainštalovaný e-mail cez modemovú telefónnu linku. Zdalo by sa, že je to super úroveň automatizácie v ÚK SAV. Ale čo sa vlastne stalo? Pracovník sa stal iba akýmsi kolieskom v celom systéme, ktoré sa točí, ale nevie prečo. Taktôto som narazila na ďalší problém, ako presvedčiť ľudí, že **musia vedieť, čo robia, ako vlastne funguje celý systém, ktorého sú súčasťou**. Opakujem opäť: Vela ľudí z mojej oblasti, t.j. ktorí sa viac

venujú SW a HW, sa snažia vyvolať v ostatných pocit menej cennosti, možno neschopnosti a tým sa zaradia do skupiny potrebných a nenahraditeľných. Ja tento spôsob komunikácie odmietam a podľa toho, aspoň si myslím, som začala meniť spôsob práce na našom pracovisku. Zaviedli sme postupne e-mail poštu aj pre ostatných pracovníkov, nielen pre „vyvolených“. Ak ste pracovali cez telefónnu linku, tak viete, že je to dosť ťažkopádne. Zdvihla sa nová vlna nespokojnosti.

A tak sa stalo, že bolo treba nájsť nové efektívne riešenie. Samozrejme, ja nie som tak dôležitá osoba, aby som to dokázala zmeniť. A práve včas zasiahli pracovníci THS a VS SAV, ktorí koncom roku 1996 vytvorili, zriadili a oživili pevnú linku na pracoviská na Klemensovej ulici. Po väčších a menších problémoch sme sa prepracovali k tomu, že spojenie je spoľahlivé. Touto cestou im vyslovujem vdak.

Povedali sme si, že využívanie pevnej linky len na e-mail poštu je dosť veľký luxus a tak sme začali „koketovať“ s Internetom, jeho možnosťami. Naučili sme sa zadávať prvé adresy, listovať v jednotlivých stránkach, ktoré boli verejne prístupné.

Ak si uvedomím, že Internet u nás bol zriadený pre akademickú pôdu ako Slovenská akademická sieť, tak dnes mám pocit, že komerčia presiahla akademickú pôdu. K čomu dnes slúži Internet?

- ako reklamné médium,
- ako možnosť posielania správ, súborov, programov...,
- ako informačný zdroj,
- ako centrum vzdelávania,
- ako obchodný a distribučný kanál,
- ako komunikačné médium.

Z hľadiska zamerania našej knižnice nás zaujímajú predovšetkým tie informácie, ktoré nám umožnia získať rozhľad a prehľad o iných knižničach na Slovensku a v zahraničí. Netreba zabúdať, že vela informácií je zadarmo, ale viero hodnosť nie je zaručená.

V súčasnosti sme si dali za úlohu zviditeľniť našu inštitúciu na Internete. Ťažiskovým činiteľom rozvoja súčasného Internetu je okrem iného služba **World Wide Web**. Práve jej široké možnosti využitia posunuli vývoj výrazne dopredu a spôsobili práve veľký záujem v komerčnej oblasti. Práve v dôsledu tohto posunu sme sa rozhodli zriadiť funkciu akéhosi Web-marketingového pracovníka, ktorý má za úlohu:

- predstaviť organizáciu na jeho webovskej stránke,
- udržiavať aktuálnosť stránok,
- určiť, na aký účel budú stránky slúžiť a pre koho,
- využívať Internetové služby, FTP, News, e-mail.

Služba WWW a s ňou spojený marketing sú veľmi progresívne sa rozvíjajúce oblasti. V súčasnosti sa čoraz viac začínajú presadzovať možnosti prepojiteľnosti

databáz a Internetu, čo je vlastne aj naším cieľom. Chceme sprístupniť naše databázy nie ako texty, ale ako prístupy on – line s možnosťou zadávania klúčových slov. V tejto oblasti sme nadviazali kontakt s firmou, ktorá sa zaobráva tvorbou elektronickej digitálnej knižnice a veríme, že sa nám podarí spoločne prelomiť ladi v tejto oblasti.

Záverom môjho príspevku mi nedá nezmieniť sa o technickom vybavení ÚK SAV, ktoré je nedostačujúce a plniť vytyčené úlohy v týchto podmienkach je obdivuhodné a o tom, že sme možno jedna z mála inštitúcií, ktorej motorom je pani riaditeľka a tá nás neustále ženie a poháňa vpred. Práve ona podporuje všetko nové a chce kráčať s dobowou, ak nie byť o krok vpred.

Dúfam, že raz pochopia aj na kompetentných miestach, že to čo robíme a chceeme robiť, je pre ľudí a nie z nášho rozmaru.

Viem, že je to téma, o ktorej by sa dalo rozprávať dlhšie, ale dúfam, že sa mi aspoň trochu podarilo priblížiť myšlienku:

Ked sa chce, tak to ide a naša inštitúcia je toho dôkazom.

Ing. Miroslava Paulovičová

PROBLÉMY INFORMAČNÉHO ZABEZPEČENIA ÚSTAVU EXPERIMENTÁLNEJ FYZIKY SAV V KOŠICIACH ALEBO KNIŽNÍC SAV?

V každej profesií sú vždy okamžiky, keď sa bilancuje vykonané a určujú sa ciele a postupy, ktorými sa práca bude uberať. Predpokladám, že u pracovníkov knižníc SAV je to minimálne vtedy, keď pripravujú podklady do záverečnej správy svojho pracoviska do časti „Informačné zabezpečenie vedeckého výskumu pracoviska“.

Vitam, že práve toto je ústrednou tému odborného seminára, pretože zhodnotenie knižnice z hľadiska informačného zabezpečenia výskumu daného ústavu nie je v súčasnej zložitej situácii práve uspokojivé a inšpirujúce pre každodennú činnosť.

Ako hodnotiť prácu knižnice Ústavu experimentálnej fyziky SAV pre informačné zabezpečenie pracovníkov ústavu? Jednoznačne len prostredníctvom požiadaviek jej používateľov, ich rýchlu a presnú realizáciou. Problémom je, že požiadavky sú rôznej úrovne a môžu posúvať činnosť knižnice len do pozície servisu. To je dosť málo, keď si uvedomíme, že niekedy sa tým myslí servis reprografického pracoviska, ktoré je organizačne súčasťou knižnice.

Vo výsledkoch malej ankety uskutočnejenej medzi pracovníkmi ústavu dominujú základné požiadavky:

- **prístupnosť reprografickej techniky** v každom okamžiku a dobrej kvality. Túto požiadavku definovali ako reálne uskutočnitelnú,
- **dostatok knižnej a časopiseckej literatúry** – profilovej z daného odboru a interdisciplinárnej pre všeobecnú informovanosť. Túto požiadavku definovali ako v súčasnosti nereálnu, pokiaľ nenastanú zmeny v prístupe poskytovania dostatku financií na ich zabezpečenie v celej SAV, pretože riešenie tohto problému nie je v silách jednotlivých ústavov SAV.

Využívanie medziknižničnej výpožičnej služby (MVS) je podmienené pružnosťou pri vybavovaní požiadaviek MVS, rýchlosťou získavania kópií požadovaných článkov a z rozboru ankety vyplýva, že pokiaľ nie je požiadavka zabezpečená cca do 10 – 14 dní, hodnotenie zo strany používateľov je negatívne a systém MVS berú ako doplnkový.

Používateľia uprednostňujú neformálne formy získavania literatúry predovšetkým formou zasielania kópií článkov od kolegov nachádzajúcich sa v zahraničí, ktorí majú k dispozícii dostatok primárnych zdrojov. Nechcem rozvádzsať tento vlastný informačný systém jednotlivých pracovníkov, ale musím jednoznačne priznať, že oficiálny formálny systém pre zabezpečovanie požiadaviek – knižnica – je v porovnaní s ním práve pre rôzne spomaľujúce bariéry nedostatočne pružný.

Knižnica Ústavu experimentálnej fyziky SAV venovala vždy veľkú pozornosť spôsobu vybavovania požiadaviek MVS, pretože pri širokom tematickom zábere ústavu nebolo nikdy možné zabezpečiť dostatok primárnych zdrojov. Napriek vynaloženému počet nevybavených požiadaviek MVS sa zvyšuje, čo je opäťovne následok úbytku primárnych prameňov. Či sa vybavovanie MVS zrýchluje, alebo spomaluje závisí od každej knižnice, t.j. či je možné sa kontaktovať prostredníctvom elektronickej pošty, od personálneho obsadenia, organizácie práce, postavenia daného knihovníka v štruktúre pracoviska a iných faktorov, ktoré sú fažko ovplyvniteľné najmä zo strany knižnice, ktorá požiadavky MVS požaduje. Podľa môjho názoru **nie je systém vybavovania MVS z knižníc SAV dostatočne pružný a navzájom prepojený** i keď výnimky, ktoré existujú, dokazujú, že knižnice SAV v tomto smere môžu byť veľmi úspešné. Požadovaná rýchlosť by sa dala bez problémov dosiahnuť rutinným využívaním elektronickej pošty. Samozrejme, že všetko závisí od situácie a možností požiadanej knižnice. Ak je knižnica personálne podhodnotená (kumulácia prác) nie je ľahké byť pružný k požiadavkám žiadateľov z iných knižníc.

Je samozrejme, že ani knižnicu ÚEF SAV neobišli diskusie o jej opodstatnenosti. Snáď sa i niektoré ďalšie knižnice stretli s extrémnymi názormi, že knižnica nie je potrebná, pretože v nej nie je dostatok literatúry, predovšetkým periodík. Hovorí používateľom knižnice o budovaní vlastného informačného systému knižnice, vrátane spracovania publikáčnej činnosti pracovníkov ústavu a tým zdôvodňovať svoje opodstatnenie pre fungovanie knižníc nepovažujem za najštastnejšie a tento názor by mohol posunúť prácu knižnice do polohy „práca pre knižnicu“. Jednoznačne treba preferovať zameranie práce knižnice pre používateľov a nahlas to aj obhajovať najmä pri pridelovaní finančných prostriedkov pre jednotlivé knižnice ústavov SAV, alebo samotnej ÚK SAV.

Nedostatok primárnych zdrojov ovplyvňuje využívanie sekundárnych zdrojov – uprednostňujú sa Current Contents s abstraktami. Current Contents sa stali neodmysliteľnou súčasťou pravidelného zdroja informácií skoro všetkých pracovníkov ústavu. Práve pre zvýšený záujem o prácu s Current Contents sme archivovali jednotlivé série od roku 1992 na CD-ROM, aby sa odstránila duplicitná práca nahrávania z diskiet u požadovaných ročníkov a zvýšil sa používateľský komfort pre pracovníkov a knihovníkov. Veľkú obľubu pre vysokú informačnú hodnotu si ziskali tematické rešerše z SCI spracovávané Ústrednou knižnicou SAV. Vo všeobecnosti je vidieť zvýšený záujem o spracovávanie retrospektívnych rešerší.

Jednoznačne možno považovať pracovníkov knižníc za „**profesionálne najosamelejších**“ pracovníkov v jednotlivých ústavoch SAV. Je potešujúce, že Ústredná knižnica SAV v tejto situácii je faktorom, ktorý umožňuje vzájomné kontakty pracovníkov knižníc po odbornej stránke, zastupuje knižnice SAV smerom na knižnice v zahraničí a integruje ich v rámci SR.

V záveru sa vrátim k nedostatku knižnej a časopiseckej literatúry v knižničach. Časť požadovaných informácií sa v súčasnosti kombináciou rôznych spô-

sobov vždy nejak podarí získať, niečo si zaobstarajú pracovníci, časť zabezpečí knižnica. Čo sa však z knižníc stratilo je **duch knižnice, radosť z novej knihy, ďalšieho čísla časopisu, pohoda z prečítaného**. Práve to považujem dnes za najväčšie neštastie našich knižníc, ktoré sa prejaví v plnom rozsahu v budúcnosti na kvalite knižničného fondu.

PhDr. Eva Fedáková

Z DISKUSIE:

PhDr. T. Pichler, CSc. Filozofický ústav SAV

„Myslím si, že Ústredná knižnica SAV pôsobí v nedôstojných priestoroch.... Študovňa na Klemensovej ul. obsahuje mimoriadne cenné materiály, ale nie je to vhodné miesto na štúdium...“

NIEKOĽKO POZNÁMOK K INFORMAČNÉMU ZABEZPEČOVANIU VEDECKOVÝSKUMNÝCH ÚLOH V ÚMMS SAV

Ústavná knižnica je relativne dobre zabezpečená z hľadiska odoberaných periodík, zaplatené predplatné sa ročne pohybuje medzi 500 – 600 000,- Sk. Možno to viacerí vedia, pretože časopisy ako *Journal of Materials Science* alebo *Journal of Sound and Vibration* sú bohatu využívané i mimoústavnými čitateľmi. Aj keď ústav vyčleňuje na nákup periodík cca 2,5% rozpočtu, požiadaviek na odber časopisov je samozrejme stále viac, než je finančne možné zvládnut. Každý rok pred rozhodovaním o výbere časopisov predkladáme vedeniu ústavu výsledky ankety uskutočnej s vedúcimi projektov, v ktorej pridelujú svoje „body“ vybraným časopisom, pripadne navrhujú nové. V priebehu roka zabezpečujeme informovanosť o nových časopisoch formou kolovania vzorových výtlačkov, katalógov, výveskovou službou a podobne. Pracovnícka úseku periodík okrem toho eviduje sledovanosť odoberaných časopisov, ktorá tiež slúži ako podklad pre rozhodovanie o ďalšom predplatení periodik. Taktôto sa napríklad stáva, že časopis odoberáme iba jeden rok a v prípade menšieho záujmu o využívanie sa nahradí iným. Niekoľko časopisov dostávame ako výmenu za časopisy, ktoré vydáva nás ústav. Ďalšie požiadavky na periodiká sa snažíme zabezpečovať medziknižničnými výpožičkami, s ktorými máme v rámci reciprocity veľmi dobré skúsenosti, formou dlhodobých výpožičiek niekoľkých časopisov z ÚK SAV, na získanie vybraných časopiseckých článkov využívame i systém JASON, ktorý ponúka SITK, ďalej využívame službu ÚK SAV, ktorá poskytuje kópie obsahov časopisov s následným dodaním plných textov vybraných článkov a s podobnou výmenou informácií máme dobré skúsenosti i na medziústavnej úrovni. Na vyhľadávanie majiteľov periodík zahraničného pôvodu využívame priamo na pracovisku Súborný katalóg zahraničných periodík na základe dohody s Univerzitnou knižnicou. Prostredníctvom elektronickej pošty sme pre našich pracovníkov sprístupnili službu Contents Direct spoločnosti Elsevier Science Limited, ktorá prináša asi vo štvrtýždňovom predstihu obsahy okolo 50-tich vybraných časopisov. Raz mesačne pripravujeme pre našich pracovníkov a niekoľko ďalších externých odberateľov tzv. „rýchlu informáciu“, prehľad obsahov vybraných odoberaných časopisov a informáciu o prirastkoch knižného fondu za dané obdobie. Túto službu robíme asi tri roky a ihned sa stretla s priaznivou odozvou.

Situácia v oblasti akvizície monografií sa v posledných rokoch výrazne zhorešila vzhľadom na finančné problémy. Aj keď informovanosť o novovydannej literatúre je vysoká, najmä vďaka napojeniu na ponukové služby viacerých vydavateľstiev, pri nákupe sme obmedzeni možnosťami jednotlivých projektov. Výnimku tvorí časť pomocnej literatúry, napríklad príručky k softwaru, slovníky a podob-

ne. Opäť sa veľa problémov vyrieši prostredníctvom medziknižničnej a medzinárodnej medziknižničnej výpožičnej služby, ktorú ponúka ÚK SAV, a to najmä v oblasti zborníkov zo zahraničných podujatí, ktoré sa stávajú veľmi nákladnou a nedostupnou záležitosťou.

Dosť bosavým miestom sú v súčasnej informačnej praxi rešerše z rôznych databáz, ktoré sú nákladné a naši kolegovia sa často stažujú na neistý výsledok čo do množstva a prístupnosti získaných informácií. Pri tejto príležitosti treba spomenúť činnosť rešeršného oddelenia ÚK SAV, ktoré ako jediné nám bezplatne vypracúva tematické rešerše z prístupných databáz. Tak isto veľkou pomocou pre pracovnícky knižnice sú citačné rešerše z tohto prameňa, ktoré priebežne využívame pre spracovanie hodnotení a podkladov pre správy.

Tak, ako niektoré ústavy SAV, pravidelne prispievame k napĺňaniu databáz ASEP, KKF a PERIOD. V tejto súvislosti spomeniem spôsob evidencie publikácií našich pracovníkov, ktorý vedenie ústavu upravilo internou smernicou. Táto podrobne kategorizuje každý druh publikácie a prihlásené práce sú v konečnom dôsledku jedným z podkladov pre hodnotenie projektov. Podmienkou zaistenenia je i spracovanie záznamu ASEP. Po trojročných skúsenostach s takýmto usporiadáním môžem povedať, že nemáme žiadne problémy s vypracovaním bibliografických príloh k výročným správam, ani s priebežným dopĺňaním záznamov ASEP.

Pripúšťam, že v prostredí ponúk neustále zdokonaľovaných drahých informačných produktov, najmä zahraničného pôvodu je pre knihovníka ľahké byť optimistom, ale verím, že nepreháňam, ak si myslím, že naša práca je priateľným kompromisom medzi našimi možnosťami a predstavami. Pochopiteľne, že tento názor nevylučuje hľadanie ďalších rezerv a zlepšení.

Ing. Magda Sládková

INFORMAČNÉ ZABEZPEČENIE VÝSKUMU V BOTANICKOM ÚSTAVE SAV

Botanický ústav SAV patrí do II. oddelenia vied SAV (má približne 80 zamestnancov), je školiacim pracoviskom v troch vedných odboroch z oblasti fyziológie rastlín, botaniky a mykológie. Rieši sa tu cca 20 rôznych domáciach i zahraničných vedeckých projektov a dve štátne objednávky. Je dominantným pracoviskom pre rozvoj taxonómie rastlín a geobotaniky reprezentujúc základný botanický výskum Slovenska.

Ústav vlastní, udržiava a dopĺňa tretiu najväčšiu evidovanú zbierku cievnatých rastlín na Slovensku. Buduje aj herbár nižších rastlín a mykologický herbár. Tento materiál slúži ako zdroj vedecky významných a nenahraditeľných informácií pre štúdium floristiky a poskytuje podklady pre taxonomický výskum. Slúži teda ako zdroj poznatkov nielen domácim, ale aj zahraničným odborníkom. V ústave sa buduje počítačová báza rastlinných druhov na Slovensku a databáza ceneologických zápisov, na ktorých participujú viacerí pracovníci.

Zostavuje sa aj databáza údajov o rozšírení nižších rastlín, ktorá slúži nielen pre Flóru Slovenska, ale aj pre iné podobné projekty. Ide o centrálnu databázu, do ktorej budú prispievať aj pracovníci iných organizácií, najmä z oblasti ochrany rastlín a životného prostredia.

Počítačová technika ústavu je však v mnohých prípadoch už zastaraná a pracovníci nie sú schopní spracovať pribúdajúce množstvo informácií a údajov, napr. pri spracovávaní flóry a spoločenstiev Slovenska, prípadne pri zostavovaní červeňových kníh ohrozených druhov a spoločenstiev.

Čo sa týka informačného zabezpečenia výskumu v našom ústave, domnievam sa, že je optimálne. Informačnú obsluhu zameriavame predovšetkým na získavanie primárnych informačných prameňov, na akvizíciu a registráciu vedeckých a odborných publikácií a to všetkými dostupnými formami: výmenou, kúpou a darom.

Čo sa týka fondu našej knižnice zaznamenávame každoročne prírastok. V poslednom roku bolo do fondu získaných menej knižných publikácií, avšak zlepšila sa situácia pri získavaní zborníkov a časopisov na základe výmeny. Pri doplnovaní zahraničnej literatúry sa naša knižnica borí s finančnými problémami, ktoré sú zrejme spoločné i iným vedeckým knižniciam. Nedostatok finančných prostriedkov sa darí čiastočne eliminovať darmi a výmenou. Mnohé časopisy, ktoré sme v minulých rokoch, najmä z ČR, získavali kúpou, dnes nadobúdame výmenou. Sú však periodiká, ktoré sa touto formou nedajú získať a na tieto vynakladáme nemalé finančné prostriedky cca 270 000,- Sk. Ide o zahraničné časopisy, u ktorých sa snažíme zachovať kontinuitu a ktoré sú nepostrádateľné pre vedeckú prácu a zabezpečovanie výskumu v ústave.

V Botanickom ústave SAV pomerne dobre funguje pravidelná výmena so zahraničnými inštitúciami a knižnicami. Základným materiálom na výmenu je jedinečné dielo „Flóra Slovenska“, fundamentálne kompendium, ktoré vychádza v niekoľkých zväzkoch vo vydavateľstve VEDA. Ďalším výmenným materiálom sú časopisy, ktoré priamo vydáva naše pracovisko: Biológia a Bulletin Slovenskej botanickej spoločnosti pri SAV. Touto formou získava ústav viaceré odborné a vedecké publikácie, ktoré majú veľký význam pre vedeckých pracovníkov a využívajú sa aj pri riešení najnovších projektov. Výmenou získavame vedecké časopisy, v ktorých pracovníci nachádzajú najnovšie informácie a poznatky.

Som presvedčená, že práve informácie z pôvodných časopiseckých článkov sú pre našich vedeckých a odborných pracovníkov mimoriadne významné.

Medzinárodná výmena je teda v súčasnosti jednou z najdôležitejších zložiek tvorby informačných fondov v našej knižnici. Ročne získavame výmenou okolo 90 časopisov a zborníkov, ako aj rôzne monografie, zborníky z konferencií a sympózií. Stále väčší význam pri budovaní a dopĺňovaní fondov neperiodickej i periodickej literatúry má i forma **daru**. V minulom roku ústav získal do daru niekoľko titulov periodík z USA, Francúzska a z Ministerstva poľnohospodárstva SR, prostredníctvom dokumentačného centra vo Versailles niekoľko desiatok vedeckých kníh, najmä odborných terminologických slovníkov veľkej finančnej hodnoty.

Všetky uvedené získané informačné zdroje sú využívané predovšetkým našimi pracovníkmi, ale sú plne k dispozícii a sú aj využívané i mimoakademickými čitateľmi, najmä študentmi Prírodovedeckej a Farmaceutickej fakulty UK.

Pri získavaní, spracovaní, uchovávaní a šírení informácií využívame **automatizáciu** a to budovaním viacerých lokálnych databáz, predovšetkým pre potreby ústavu, ako je ASEP, KKF a PERIOD. Ústav má vytvorenú databázu vedeckých publikácií pracovníkov ústavu. Databáza slúži nielen našim pracovníkom, ale výstupy z nej poskytujeme rezortným pracoviskám, prípadne inštitúciám zostavujúcim výberové odborné bibliografie.

Pre potreby pracovníkov spracúva knižnica každoročne citačný index mimo SCI, najmä z primárnych prameňov knižnice. Je súčasťou výročnej správy ústavu a okrem toho pracovníci tieto údaje využívajú i pri preraďovaní do vyšších stupňov, prípadne pri spracovávaní dizertácií.

Knižnica zabezpečuje na riešenie vedeckých projektov xerokópie prác z ČR i z ďalších krajín a to z periodík, ktoré nie sú v SR dostupné. Pri zabezpečovaní xerokópií článkov, najmä zo starších periodík (1900-1950) prípadne zborníkov, ktoré sú dôležité pre riešenie prevažne našich botanických projektov a nachádzajú sa len v ČR, narážame na problémy. Pokial ide o staršie články menšieho rozsahu, tieto sa nám darí získavať priamo z vedeckých knižníc ČR. Problémom však nadálej zostávajú xerokópie rozsiahlejších článkov, ktoré nám niektoré české vedecké knižnice nemôžu z rôznych dôvodov vyhotoviť. V takýchto prípadoch je jedinou možnosťou, ak Národní knihovna v Prahe požiada o zapožičanie časopisu z knižnice, ktorá ho má vo svojom fonde a táto vyhotoví xerokópiu článku,

ktorú nám spolu s faktúrou zašle. Niekedy získanie takého informačného zdroja trvá veľmi dlho.

V ostatnom roku majú niektorí pracovníci prístup do medzinárodnej siete Internet, kde komunikujú s partnerskými vedeckými inštitúciami, získavajú prehľad o pripravovaných vedeckých podujatiach, knižných publikáciách, dizertáciach a základné informácie o edičných programoch veľkých vydavateľstiev. Internet slúži aj ako informačný zdroj pri poskytovaní možných grantov z rôznych vedúcich oblastí.

Pracovníci ústavu využívajú pravidelne možnosti počítačovej siete SAV, kde sú sprístupňované viaceré série Current Contents a ktoré sú cenným zdrojom informácií o obsahu špičkových svetových časopisov. V prípade, že pracovníci ústavu začínajú riešiť nové projekty a chýbajú im informácie o téme, využívame retrospektívne rešerše zo zahraničných informačných báz, ktoré spracováva veľmi promtne úsek rešerší v ÚK SAV. Týka sa to prevažne mladých vedeckých pracovníkov, ašpirantov a pod. Rešerše sa využívajú aj pri syntetických prácach, ako sú doktorské dizertácie. Pracovníkom na základe dostupnosti citovaných primárnych informačných prameňov knižnica zabezpečuje xerokópie vedeckých článkov. Tu nám veľmi pomáhajú informácie o lokácii zahraničných periodik, ktoré poskytujú pracovníčky oddelenia periodik ÚK SAV z ich databáz.

Domnievam sa, že projekty a štátne objednávky sú základnými informáciami zabezpečené. Bolo by však treba vymeniť v mnohých prípadoch zastaranú výpočtovú techniku, v ktorej dožívajú monitory, pevné disky a tlačiarne.

Nedostatok finančných prostriedkov obmedzuje získavanie vedeckých zahraničných monografií, najmä klúčov na určovanie študovaných skupín nižších a vyšších organizmov, ktoré nemožno získať inou formou ako kúpou a ktoré by boli potrebné pri riešení niektorých projektov.

Dr. Eva Záletová

ČINNOSŤ ZÁKLADNÉHO INFORMAČNÉHO STREDISKA HISTORICKÉHO ÚSTAVU SAV

Bez bezproblémového prístupu k širokému okruhu informácií, či už domáčich alebo zahraničných, nie je možné budovať žiadny odbor. V našom ústave sa nemôžeme staňovať, že by tento fakt vedenie ústavu nebralo do úvahy, alebo podceňovalo. Naopak vychádza nám v ústrety, pravda pokiaľ to dovolí limitujúci a súčasne absentujúci faktor – peniaze.

V rámci oddelenia sa okrem udržiavania rozsiahlych fondov (cca 60 000 knižničných jednotiek, 282 003 xerokópií a fotokópií, 2 784 máp, 1 760 102 filmových mikrozáberov, 170 ročne dochádzajúcich periodík, ktorých počet permanentne klesá a iných dokumentov) zabezpečujú všetky aktuálne knižničné služby a činnosti, ktoré ani dnes v období úvah a realizácií elektronických knižníčok nestrácajú na dôležitosti. Objavujú sa sice skeptici, ktorí predpovedajú zánik tradičných knižníčok a knižničných služieb, myslíme si však, že najmä v našom odbore nám toto nebezpečenstvo nehrozí: elektronické médiá nikdy úplne nenahradia tlačené knihy a časopisy, lebo nikdy nebudú môcť sprostredkovať to zvláštne fluidum pôsobiace pri bezprostrednom kontakte s prvotným prameňom. V knižničnej a informačnej vede známe, a najmä v našom odbore overené metódy spracovania, ukladania a vyhľadávania informácií nemôžu vždy nahradiť nové metódy, ktoré sa po čase neraz ukážu ako neúčinné. (Plati to najmä pokiaľ ide o historické informácie, ktoré sú špecifické tým, že sa nedá presne určiť polčas ich rozpadu. Informačné zdroje sú v histórii zaujímavé od svojho vzniku až po aktuálne využite, z čoho vzniklo mylné tvrdenie, že informácie v historických vedách nezastarávajú ... to je však už otázka metodológie danej vednej oblasti, ved zo skúsenosti vieme, že hodnotenie historických javov zastaráva rovnako ako iné teoretické metódy v ostatných vedúcich odboroch.)

Budovanie knižníčok a knižničných služieb na báze automatizácie však iste prispeje k tomu, že knižnice sa už nebudú chápať iba ako miesto na ukladanie, triedenie a sprístupňovanie literatúry v tradičnom chápaniu, ale ako inštitúcia (väčšieho či menšieho dosahu), ktorej vlastníctvom budú poznatky, informácie a tento kapitál budú spravovať knihovníci – manažéri na základe diverzifikovaných potrieb. Zatiaľ sme však iba pri budovaní skromných základov tohto tzv. informačno či vedomostného kapitalizmu. Jeho budovanie vyžaduje nesmierne množstvo každodennej systematickej mračnej práce aj napriek neprajným, najmä finančným podmienkam. Niekoľko viet o tom, ako pristupujeme k tomuto „budovaniu“:

– Na základe systematického sledovania domácej a zahraničnej odbornej literatúry sa zabezpečuje priebežná akvizícia historickej literatúry, pričom sa z finančných dôvodov hľadajú predovšetkým formy **bezplatného** získavania publi-

- kácií (sponzorstvo, dary, výmena, roku 1996 sa nám takto podarilo získať pre knižnicu – okrem výmeny – dary v hodnote 173 769,- SK).
- v rámci medzinárodnej výmeny publikácií máme cca 150 aktívnych partnerov (prácu nám aj tu sfažuje zvýšená cena kníh a poštovného).
 - z nových prirastkov raz mesačne organizujeme v študovni ústavu výstavku a okrem toho informujeme o nich dvojmesačne v **Prírastkovom bulletine**.
 - v premere raz štvrtfročne usporadúvame výstavku **duplicitne získaných publikácií**, ktoré ponúkame pracovníkom, resp. iným ústavom,
 - okrem domácej výpožičnej služby (prezenčnej i absenčnej) sa mimoriadne aktivizovala medziknižničná výpožičná služba v rámci celého Slovenska (čo nie je zanedbateľná položka ani z hľadiska poštovného),
 - permanentne sa využívajú aj služby rozsiahlych zbierok **filmotéky, xerokópií, máp, fotografií a.i.**,
 - oddelenie zabezpečuje aj **starostlosť o software a hardware v ústave** (doprňovanie, údržba a poradenstvo).

Od roku 1990 sa všetky prírastky komplexne spracúvajú na počítači v programe ISIS, pričom sa aj tematicky klasifikujú podľa MDT a rovnako sa spracováva aj publikačná činnosť pracovníkov Historického ústavu SAV. Takto vytvárané databázy umožňujú vyhľadávať literatúru podľa najrozličnejších požiadaviek a aspektov a v prípade budúceho počítačového prepojenia bude môcť každý pracovník priamo vstupovať a hľadať v „katalógu“ knižnice.

Ulohou **bibliografickej zložky** je prebežná **excerpcia** domácej i zahraničnej literatúry zameranej na národné dejiny Slovenska a vytváranie informačno-bibliografickej databázy v systéme ISIS, ktorý je však doplnený o nadstavbový program s historickým zameraním. Táto databáza v súčasnosti obsahuje vyše 15 000 údajov a umožňuje poskytovať rozličné rešeršné služby, konzultácie domácim i zahraničným bádateľom i inštitúciám, ako aj vypracúvať a publikovať rozličné tematické bibliografie a prispievať aj do medzinárodných historických bibliografii i databázových centier, s ktorými spolu tvoríme aj medzinárodné bibliografie z oblasti histórie. V rámci tejto zložky sa sledujú aj ohlasy a citácie prác pracovníkov ústavu doma i v prístupných zahraničných databázach.

Toľko náš skromný vklad k budovaniu základov informačného a vedomostného kapitálu v rámci historickej vedy na Slovensku.

PhDr. Helena Tříšková, CSc.

Z DISKUSIE:

T. Žemberyová, Slovenské elektrárne

„Celý proces zabezpečovania informácií sa uskutočňuje len prostredníctvom výpočtovej techniky...“

Ako vidieť, tam, kde sú peniaze, nie je nijaký problém zabezpečovať výskum.

Globálne a zároveň problémovo poňaté vystúpenie PhDr. V. Cikatricovej z. Centra VTI SR dokumentovalo veľké úsilie tejto inštitúcie pri informačnom zabezpečovaní výskumu.

RNDr. J. Bobovský, Výpočtové stredisko SAV

„V referáte p. riaditeľky Horváthovej mi chýbal ľudský faktor pri zabezpečovaní informácií, otázky fluktuácie a s tým súvisiace „kolísanie“ úrovne poskytovaných služieb...“

Ing. A. Záhradníková, Ústav molekulárnej fyziológie a genetiky SAV

„Navrhujem zakúpiť sieťovú verziu citačných indexov, aby k nim mali prístup samotní vedeckí pracovníci.“

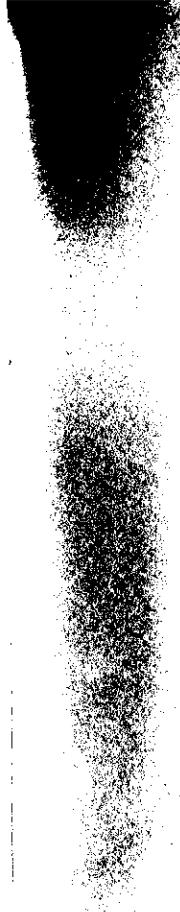
ZÁVERY

Na seminári Informačné zabezpečenie vedeckého výskumu v SAV odzneli vo vystúpeniach (aj v tých, čo autori neodovzdali písomne) i v diskusii mnohé podnety. Z nich vyplynuli viaceré návrhy na riešenie:

- Zaradiť ÚK SAV, tak ako je to v AV ČR medzi vedecké pracoviská, aby mala možnosť uchádzať sa o granty
- Na nákup informačných zdrojov vyčleniť v rozpočte SAV účelovo takú finančnú čiastku, aby vystačila na predplatné potrebných titulov zahraničných periodík a monografií, zahraničných databáz a potrebných informačných technológií. Tejto finančnej čiastky by sa nemalo dotýkať prípadné krátenie rozpočtu. (Škody, ktoré sa na získaní informácií počas tzv. „chudých rokov“ spáchajú, sa už nikdy nepodarí celkom odstrániť).
- Prestať s nazeraním na knižnicu vedeckého pracoviska ako na potencionálnu rezervu pracovných sil, ktoré sa dajú v rámci redukcie rozpočtu ušetriť a nedopustiť na pracoviskách stav, že by v knižnici miesto knihovníka nebolo obsadené, alebo len na 50 %. (Stav pracovníkov knižnično-informačnej siete SAV sa oproti roku 1992 zredukoval len na jednu tretinu. V sieti pôsobí len okolo 100 knihovníkov na vyše 3 000 vedeckých pracovníkov.).
- Prideliť ÚK SAV, ako aj knižniciam knižnično-informačnej siete SAV finančné prostriedky na zakúpenie takého informačného systému, ktorý umožňuje priame vystavovanie vlastných databáz na Internete.

V organizovaní podobných seminárov, alebo lepšie povedané diskusných klobív, na tému informačného zabezpečenia vedeckého výskumu by chcela ÚK SAV pokračovať. V žiadnom prípade by nemal byť tento, októbrový, niečim ojedineľný a osamotený.

O problémoch sa totiž ešte nikdy neoplatilo mlčať alebo skrývať ich. O problémoch treba hovoriť, viesť dialóg a treba sa pokúsiť ich riešiť.

Názov: Informačný bulletin ÚK SAV č. 2/1997

Informačné zabezpečenie vedeckého výskumu v SAV

Zostavil: PhDr. L. Čelková

Zodpovedný redaktor: PhDr. M. Horváthová

Vydavateľ: ÚK SAV, Klemensova 19, 814 67 Bratislava